

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

International Participation Symposium
Uluslararası Katılımlı Sempozyum

ANADOLU'DA HADİS GELENEĞİ VE DÂRU'L-HADİSLER

HADITH TRADITION AND DÂRUL-HADITH INSTITUTIONS
IN ANATOLIA

30 Nisan – 1 Mayıs 2011 / 30 April – 1 May 2011

editörler/editors
Muhittin DÜZENLİ

Samsun 2011

ÇANKIRI
BELEDİYESİ

OSMANLI MUHADDİSLERİ'NİN ESERLERİ VE BUNLAR ARASINDA KIRK HADİS ÇALIŞMALARININ YERİ

Giriş

Tebliğimizin ana konusunu, Osmanlı muhaddisleri tarafından telif edilmiş kırk hadis çalışmalarının tasnif edilip ayırıcı vasıfları bakımından tasviri ve değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Ancak doğrudan konuya geçmeden önce, genelde Osmanlı ilim-düşünce ve kültür tarihi hakkında özel olarak ise Osmanlı dönemi Hadis İlimi ve bu sahada verilen eserler üzerinde akademik bir çalışma yapmanın önemi ve böyle bir çalışmanın bugün için ifade ettiği anlam üzerinde kısaca durmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

Osmanlı devletinin İslam medeniyeti tarihinde yaşanmış en uzun soluklu siyasi tecrübe olduğu bilinmektedir. Siyasi bir organizasyonu bu kadar uzun bir süre üstelik etnik ve dini bakımdan birbirinden oldukça farklı ve çeşitli toplumsal grupların yaşadığı geniş bir coğrafyada başarıyla sürdürebilmek hiç kuşku yok ki oldukça yüksek bir ilim, tefekkür ve siyasi kavrayış gerektirmektedir. Çünkü siyasi bir organizasyon ancak güçlü bir toplumsal yapı ile varlığını sürdürebilir. Bu toplumsal yapının oluşabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi de ticaretten eğitime, hukuktan sanata ve ahlaka kadar pek çok alanda yüksek bir tefekkür ve deneyim gerektirmektedir. Aksi halde böyle bir tarihi tecrübenin yaşanması söz konusu dahi olmazdı. Şu halde böyle bir tecrübenin varlığı dahi bize genel olarak Osmanlı'nın sahip olduğu ilim ve tefekkür düzeyi hakkında bir ipucu vermektedir.

Osmanlı medeniyet tecrübesinin oldukça geniş bir coğrafyada ve kültürel bakımdan çeşitlilik arz eden bir toplumsal zeminde gerçekleştiğini

* Doç. Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı (Emekli).

belirtmiştik. Ancak unutulmamalıdır ki bu tecrübenin asıl unsuru daima Müslümanlar, daha özel olarak ise Türkler olmuştur. Bu cihetten bakıldığında söz konusu tecrübenin kurucu ve taşıyıcı dinamiğinin İslam kültürü olduğu söylenebilir. Osmanlı gibi oldukça cesametli bir kültürün kurucu ve taşıyıcı unsuru olmak da şüphesiz derinlikli bir perspektifi gerektirir. Bu bağlamda iki temel cihet öne çıkmaktadır. Bir taraftan İslam dininin temel inanç esaslarını yaşanan çağa ve bu çağda muhatap olunan meydan okumalara karşı yeniden temellendirmek, yorumlamak ve bu suretle topluma sunarak dini ve kültürel açıdan güçlü bir aidiyet duygusu oluşturmak gerekmektedir. Diğer taraftan, günlük hayatın insanların önüne çıkardığı muhtelif sahalardaki pratik sorunları İslami esaslar çerçevesinde çözüme bağlamak ve bütün bunları yaparken İslam'ın temel metinleri ve o güne kadar üretilen birikimle olan irtibatı muhafaza edebilmek gerekmektedir. Şüphe yok ki bu ancak derinlikli bir ilmi perspektifle mümkün olabilirdi. Bu bağlamda İslami ilimler ve dini düşünce sahasında Osmanlı döneminin yüksek bir bilinç düzeyine ve zengin bir birikime sahip olması beklenir. Aksi takdirde mevcut tarihsel tecrübeyi geçmiş tecrübelerin taklit edilmek suretiyle bir tür devamı gibi açıklamak gerekir ki bu kadar kapsamlı bir kültürel tecrübenin tahkik edilmeksizin taklit yoluyla sürdürülmesi bizce mümkün değildir.

İslam medeniyet tarihinin bir halkası olarak Osmanlı tecrübesinin ilk elden bize ima ettiği anlamları kısaca düşündüğümüzde karşımıza böyle bir tablo çıkmaktadır. Dünyada ve ülkemizde mevcut yazma eser kütüphanelerinde yapılacak hızlı bir katalog çalışması dahi, sözünü ettiğimiz tarihsel tecrübenin ilim ve tefekkür sahasında hangi alanlara kadar uzandığı ve bu alanlarda hangi kerte de bir birikim oluşturulduğu konusunda bir fikir vermeye yetecektir. Bu bağlamda bizim sadece Hadis eserleri sahasında yaptığımız araştırma ve incelemeler sonucunda ulaştığımız netice şudur: Osmanlı düşüncesinin boyutları ve vasıfları modern dönem ilim ve akademi çevrelerinin tasavvurlarının çok ötesindedir. Ancak bu zengin tarihsel birikime mukabil Osmanlı ilim ve düşünce hayatına yönelik çalışmaların olması gerekenden çok gerilerde kaldığını kabul etmek zorundayız. Bu genel olumsuz tablonun üzerine bir de, Osmanlı araştırmaları sahasında gerek kütüphane çalışması gerekse genel inceleme yapan kimselerin çoğunlukla yabancı uyruklu araştırmacılar olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin ve Türk akademi çevrelerinde kendi ilim ve kültür tarihini sahih bir biçimde kavrayabilme noktasında nasıl bir zaaf içinde olduğu daha rahat bir şekilde görülecektir.

Osmanlı çalışmalarının genel görünümündeki bu zafiyetin yanında ülkemizde özel olarak İlahiyat çevrelerinde aşılması gereken ilave sorunların olduğunu düşünüyoruz. Bu sorunların beklide en yakıcı olanı, Osmanlı tecrübesine bakıştaki zihinsel ve psikolojik sorunlardır. Daha açık bir ifadeyle sorunun kaynağı, araştırmacıların akademik beceri ve yeterlilik nok-

tasındaki zaaflarından önce zihinlerindeki Osmanlı algısının çarpıklığıdır. Aslında söz konusu çarpıklık Türkiye’de mevcut akademik dünyanın neredeyse tamamında görülmektedir. Ancak İslami ilimler sahasında çalışan araştırmacıların böyle bir zaafı malul olmaları bize göre çok daha dikkat çekici bir problemidir. Pek çok farklı uzanımları olan bu tartışmayı biz özel olarak kendi araştırma sahamız olması bakımından Hadis incelemeleri üzerinden sürdürmeyi deneyeceğiz.

Türkiye’de temel İslam bilimleri sahasında yürütülen ilmî faaliyetler ve akademik çalışmalar dikkate alındığında, Osmanlı döneminin, Hadis araştırmaları tarihinin oldukça zayıf bir halkasını teşkil ettiğine yönelik yaygın bir kanaatin olduğu söylenebilir. Bu yaygın kanaatin ne tür gerekçelere dayandığı sorgulandığında karşımıza ayrıntılı tarihsel verilere dayanan tutarlı yorumlar çıkmamaktadır. Bunun yerine, ilmi dikkatten uzak ve çoğunlukla birbirini tekrar eden sığ anlatılarla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Bu konuda en çok başvurulan tarihsel açıklama, Anadolu bölgesinde genelde İslami ilimler özelinde ise Hadis alanında ciddî ve verimli eserlerin kaleme alınamayışının temel gerekçesinin Osmanlı devletinin büyük oranda fetihlerle meşgul olduğu ve buna bağlı olarak ilmi faaliyetlere yeterince önem verilmediği şeklindeki yaygın söylemdir. Ülkemizde son yıllarda Osmanlı ilim ve düşünce dünyasına yönelik sayıları hızla artan akademik araştırmalar bu sahadaki yaygın kanaatleri bir ölçüde değiştirmiş gibi gözükse de henüz istenilen seviyeye ulaşamadığı da bir gerçektir. Bu bağlamda tebliğimizdeki temel amaç, sözü edilen zafiyeti ortadan kaldırma istikametinde bir adım atmak ve Osmanlı döneminde Hadis araştırmalarının nasıl bir yekûna ulaştığına, hangi düzeyde ve evsafa yapıldığına, kırk hadis çalışmaları bağlamında ışık tutmaya çalışmak olacaktır. Eğer bu tebliğ, Hadis araştırmacılarının Osmanlı dönemi algısının yukarıda tasvir edilen sorunlu çerçeveden daha sağlıklı bir zemine geçişine katkı sağlayabilirse, amacını fazlasıyla yerine getirmiş sayılabilir.

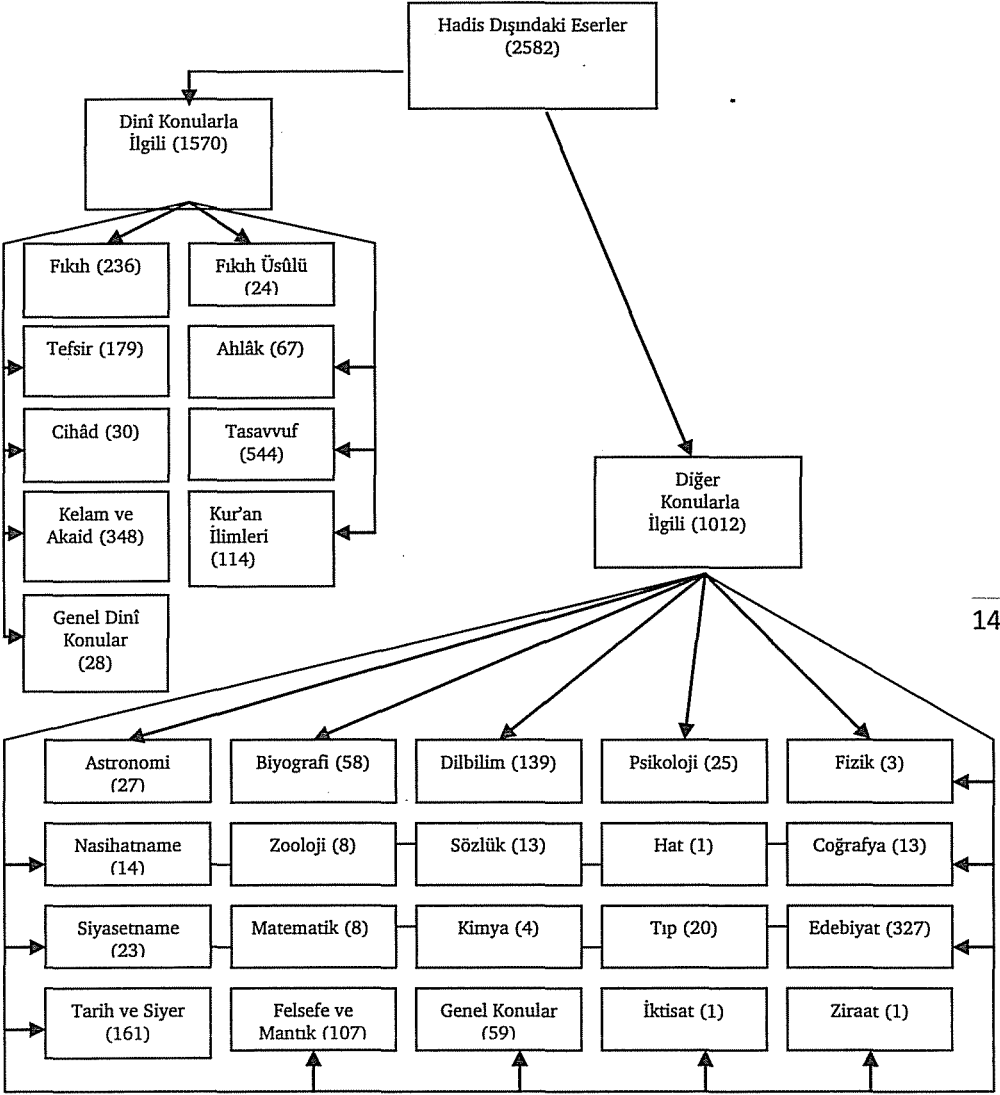
I. OSMANLI MUHADDİSLERİNİN ESERLERİ

Daha önce de belirttiğimiz üzere temel amacımız Osmanlı âlimleri tarafından kaleme alınan Kırk Hadis çalışmalarını genel olarak tasnif etmek ve tanıtmaktır. Ancak bununla birlikte giriş kısmında bahsedilen genel hedefle örtüşmesi bakımından, Osmanlı muhaddisleri tarafından kaleme alınmış diğer eserlere genel olarak temas etmek yerinde olacaktır. Bu amaçla, muhaddislerin eserlerini üç başlık altında tasnif edebiliriz. Bunlardan birincisi hadislerle ilgili genel konulara tahsis edilmiş olanlar, ikincisi özel bir konu olarak kırk hadis alanında derlenmiş olanlar, üçüncü ve sonuncu ise hadis dışındaki konulara dair eserlerdir.

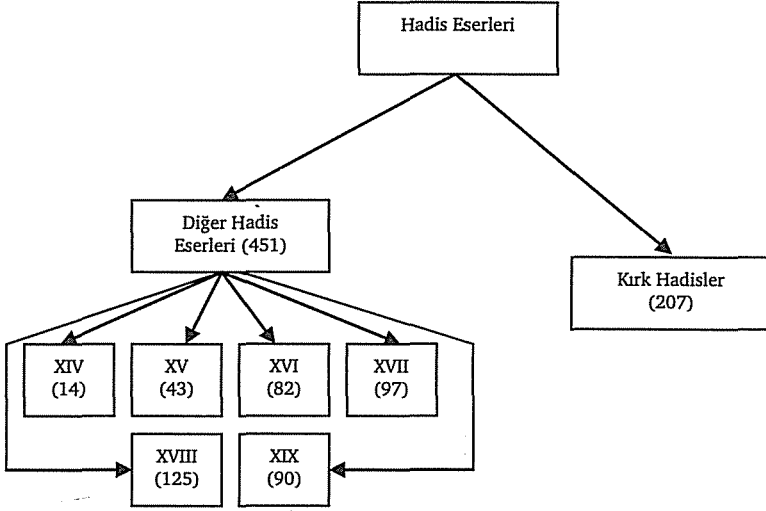
Kütüphane çalışmaları neticesinde ulaştığımız neticeye göre, Osmanlı muhaddislerinin 451 civarında genel konularla ilgili hadis eserleri telif ettiği tespit etmiş bulunmaktayız. Bir diğer başlık olan Kırk Hadis çalış-

maları ise 200 civarındadır. Muhaddislerin hadis dışındaki sahalarda kaleme aldıkları eserler ise oldukça kabarık olup 3000'den fazla olduğunu tahmin ediyoruz.¹ Hadis dışındaki sahalarda telif edilen eserlerin ihtiva ettiği konular kısaca şöyledir: Tefsir, fıkıh, akâid, kelâm, tasavvuf, edebiyat, dilbilim, tarih, siyer, coğrafya, nasihatname, sözlük, hat, biyografi, felsefe, mantık, tıp, matematik, fizik, kimya, psikoloji, zooloji, ziraat, astronomi ve siyasetname. Bütün bu eserleri şematik olarak yazdıkları asırlara ve konularına göre şu şekilde tasnif edebiliriz.

¹ Eserlerin tespitine yönelik kütüphane çalışmalarımız devam etmektedir. Bu nedenle burada verdiğimiz rakamlar gerçeği yaklaşık olarak yansıtmakta olup araştırmanın ilerleyen safhalarında artacaktır.

Osmanlı muhaddislerinin kırk hadis derlemeleri dışında hadis alanında yaptığı diğer çalışmaların konularına ve dönemlerine göre tasnifi ise aşağıda yer alan şemadaki gibidir.

II. OSMANLI MUHADDİSLERİNİN KIRK HADİS ÇALIŞMALARI

Kırk hadis derlemeleri Osmanlı hadis müellefâtı arasında önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Peygamberin sünnetine uyma ve onu yaşama konusunda duyarlı olan Osmanlı toplumu ile bu toplumun bir parçası olarak yetişen âlimler, Resûlullah'ın şefaatine nail olma, ayrıca âlimlerle ve fakihlerle haşrolma emeline nail olabilmek için kırk hadis derleme hususunda elbette ki kayıtsız kalmayacaklardı. Nitekim yapılan çalışmalar bu konuda çok yoğun bir gayret gösterildiğini ortaya koymaktadır, Hadisçiler, mutasavvıflar ve edebiyatçılar başta olmak üzere değişik kesimlerden birçok kişi kendi alanı ile ilgili konularda kırk hadis derlemeye yönelmiş, çok faydalı ve orijinal eserler kaleme almıştır.

Kırk hadis derleme konusunda Osmanlı âlimleri işi o derece ileri götürmüşlerdir ki, bazıları herhangi bir konuda bir araya toplayıp şerh ettiği mesela 50, 60 ya da daha fazla hadis ihtiva eden eserine, ümmeti kırk hadis ezberlemeye teşvik eden hadisin müjdesine nail olmak ümidiyle, kırk hadis adını vermiştir. Öte yandan bazıları da, hadis ilmi ile doğrudan ilgisi olmayan eserine kırk hadis şerhi veya buna benzer isimler vermiştir.

XIX. Yüzyıl şairlerinden olan Cebbarzâde Mehmet Ârif Bey bunlardan biridir. İbnü'l-Emin Mahmut kemal Bey "Son Osmanlı Şairleri" adlı ese-

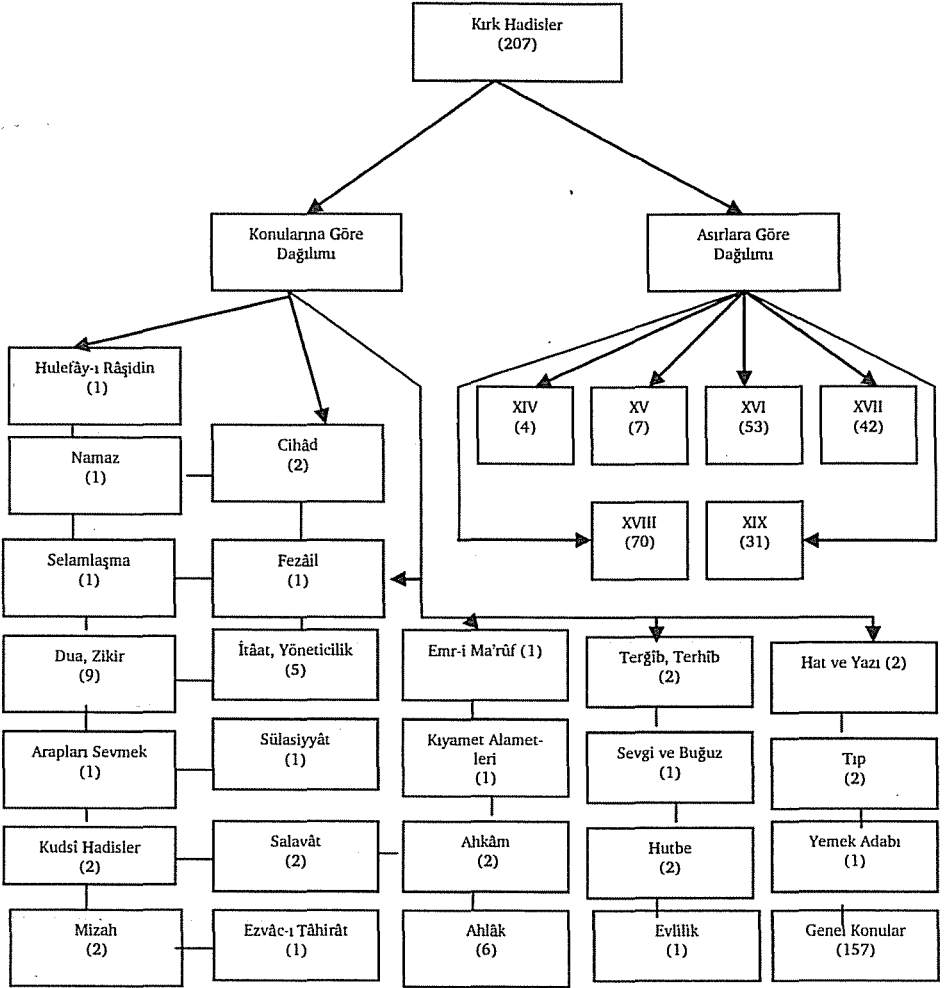
rinde, Mehmet Ârif Bey hakkında bilgi verirken 5 ciltlik bir kırk hadis şehrinden söz etmiş, bu bilgiye itimat eden merhum Abdülkadir Karahan da, eser hakkında tanıtıcı bilgi verebilmek için onunla bir gün karşılaşma ümidini hep içinde taşımıştır. Oysa söz konusu eserin adı "*Teracimü ahvali's-Sahabe*" olup adından da anlaşılacağı gibi eser kırk hadis çalışması olmayıp sahabenin biyografisi ile alakalıdır.

Osmanlı muhaddislerinin kırk hadis çalışmalarının tamamının tespit edilip tanıtımının yapıldığını ve bir bütün olarak günümüz insanına takdim edildiğini söyleme şansına sahip değiliz. Yapılmış bazı çalışmalar bulunmakla birlikte bunlar konu bütünlüğüne sahip olmaktan çoğunlukla uzak kalmaktadır. Abdülkadir Karahan'ın "**İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis**" adlı çalışması, bu alandaki çalışmaların en kapsamlısıdır. Muhteva olarak oldukça zengin olan bu çalışma, kırk hadis derlemelerini daha çok edebiyat açısından ele almıştır.

Bu konuda yapılmış çalışmalarda görülen en önemli eksiklik, müelliflerin biyografilerine hiç yer verilmemesi veya bu yönün geçirilmiş olmasıdır. Hâlbuki eserleri tespit edip tanıtmak kadar eserin sahibini de tanıtmak ve hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir.

Kırk hadis eserlerini asırlarına ve konularına göre şu şekilde bir şema halinde gösterebiliriz:

III. OSMANLI MUHADDİSLERİNİN KIRK HADİS TELİF GE- REKÇELERİ

Hicrî ikinci asrın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkıp ilk numuneleri görülen kırk hadis derlemeleri, daha sonraki dönemlerde ve asırlarda had-
dinden fazla yaygınlık kazanmış ve başlı başına bir tür olarak ortaya çık-
mıştır. Muhaddisler başta olmak üzere pek çok ilim adamı grubu kırk hadis
derlemeye, tercüme etmeye veya şerh yazmaya özen göstermiştir. Şüphe-
siz bu hususta gayrete gelip te'lîfe yönelen insanları bu istikamette hareke-
te geçiren bir takım amiller ve gerekçeler bulunmalıdır.

Kırk hadislerle ilgili literatür gözden geçirildiğinde, telif gerekçelerine
dair bir fikir edinmek mümkün olmaktadır. Pek azı dışında müelliflerin
veya mütercimlerin hemen hemen tamamı, eserlerinde yaptıkları çalışma-
ların gerekçesine ve beklentilerine dair açıklamalar yapmışlardır. Daha çok
önsözde karşılaşılan bu bilgilerin taranması neticesinde kırk hadis derleme
veya bu konuda bir eser yazma gerekçelerinin aşağı yukarı şu ana fikirler-
den ibaret olduğu ortaya çıkmaktadır:

1. "من حفظ علي أمتي أربعين حديثاً" *hadis-i şerifinin müjdesine nail olmak*

Yerinde de değinileceği üzere rivayetlerinden birinin meali "**Ümme-
tim içinde din emirlerine dair kırk hadis ezberleyeni Allah
Teâlâ fakihler ve âlimler zümresi arasında hasreder.**"² şeklinde
olan bu hadis kıyamet gününde âlimler ve fakihlerle haşrolmayı müjdele-
mektedir. Hadisin değişik rivayetlerinde kırk hadis ezberleyenin cennetlik
olacağı, şehitlerle haşrolacağı da müjdelenmiştir. İşte Hz. Peygamberin
haber verdiği bu müjdelere nail olmayı düşünen ve temenni eden birçok
âlim ve sıradan kişi bu konuda gayrete gelmiş, gücü ve kapasitesi nispetin-
de bir şeyler yapmaya çalışmıştır. Kırk hadis çalışmalarının ekserisinin
başında bu hadisin telif gerekçesi olarak zikredilmesi bunu doğrulamakta-
dır.

Osmanlı müelliflerinden Hamidüddin el-Aksarâyî (ö. 815/1412),³
Kemal Paşazade (ö. 940/1533),⁴ Lütî Paşa (ö. 961/1563),⁵ Merdumî (ö.
971/1564),⁶ Latîfi Çelebi (ö. 990/1582),⁷ Kadrî (ö. 1012/1603),⁸ Sehmî

² Resûl-i emîn-i sâdik-ı va'd. Bir hadisinde etmiş bunu ahd

³ Kırk dane hadisi bir kimse Ezber etse ya gayriye nakletse

⁴ Şühedâ ile haşrola ol kul Fukahâ zümresinde yazıla ol

⁵ Dahî yazan ere inayete Dahil olup gelüp şafaâte

⁶ Bu kelâmî çün istimâ ettim / Ferhimden dönüp semâ ettim.

Bkz. *Hadis-i erbain tercümesi*, Süleymaniye ktp. Fatih blm. 5427, vr. 150^{ab}.

⁷ Kadrî, Hüseyin el-Vâiz'in (ö. 910/1504) eserini tercüme etmiş ve giriş mahiyetinde
verdiği bilgide kırk hadis ezberlemeye teşvik eden hadisi senedsiz olarak nakledip

Mehmed Çelebi (ö. 1055/1645),⁹ Abdülvâsi' Efendi (ö. 1112/ 1700'den sonra),¹⁰ Nâbî (ö. 1124/1712)¹¹ ve Mustafa Vahyî'nin (ö. 1295/1878)¹¹ kırk hadis çalışmalarının giriş kısımlarına veya önsözlerine bakıldığında bu hususu çok açık bir şekilde görmek mümkündür.

2. Resûlüllah Efendimizin şefaatine nail olmak

Kırk hadis ezberleyene önemli müjdeler vadeden hadisin rivayetlerinden birinin son kısmı "... **ben ona kıyamet gününde şefaati olurum.**" şeklinde nakledilmektedir. Bilindiği gibi Hz. Peygamberin şefaatine nail olmak büyük bir nimettir. Bu nimete erişebilmek için herkes can atmaktadır. İşte bu nimeti yakalamaya kapı aralayan bu kırk hadis ezberleme konusu bir çok kimseyi kırk hadis derlemeye ve bu konuda bir eser bırakmaya sevk etmiş, bunu yaptıktan sonra da Resûlüllah'ın huzurunda şefaatine vesile olmasını beklemeye yöneltmiştir. Bu çalışmada eserleri tanıtılacak olan müelliflerden İbnül-Cezerî (ö. 833/1429)¹², Aşık Çelebi (ö. 979/1572),¹³ Abdülmecid b. Nasûh er-Rûmî (ö. 996/1588),¹⁴ Nevî (ö. 1007/1599),¹⁵ Hâkânî (ö. 1015/1606),¹⁶ İsmail Ankaravî (1041/1631),¹⁷ Vahdeti (ö. 1135/1723),¹⁸ İsmail Müfid (ö. 1217/1803)¹⁹ ve Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (ö. 1311/1893)²⁰ kırk hadis çalışmalarının başında eserlerini böyle bir temenni ile kaleme aldıkları belirtilmektedir.

3. Daha önce kırk hadis yazanlara benzemek, onların geleceğini sürdürmek ve bu kervanda yer almak

Çok farklı gerekçelerle kaleme alınmış olan kırk hadis müellefâtı için bu türden te'lif sebepleri de görmek mümkündür. Çok meşhur âlimlerin bu konuda yazdıkları göz önüne alınırsa onların kervanında bulunmanın da bir şeref olacağı muhakkaktır. Abdurrahman Hibrî (ö. 1096/1659)¹² ve

pek çok âlimin bu hadisi esas alarak kırk hadis derlediğini ve kendisinin de bu hadise binâen eserini te'lif ettiğini bildirmiştir. Bkz. *Tuhfe-i atebe-i aliy-ye*, Süleymaniye ktp. Hamidiye blm. 1055, vr. 3^a.

⁸ Sehmî Mehmed Çelebi de bir çok Osmanlı âlimi gibi kendisini bir kırk hadis derlemeye sevk eden âminin söz konusu hadis olduğunu belirtir. Bkz. *Hadis-i erbain Tercümesi*, Süleymaniye ktp. Hüseyin Paşa blm. 538, vr. 54^a.

⁹ Bkz. *Hadis-i erbain mine'l ehâdisi'l-kudsiyye*, Süleymaniye ktp. Amcazade Hüseyin Paşa blm. 94, vr. 2^b.

¹⁰ Nâbî, eserine yazdığı geniş önsözde kırk hadis ezberlemeye teşvik eden hadisten hareketle pek çok âlimin kırk hadis derlemeye başladıklarını, kendisinin de buna binâen Mevlânâ Câmî (ö. 898/1492) tarafından derlenmiş olan kırk hadisi Türkçe olarak şerhe başladığını bildirmiştir. Bkz. *Tercüme-i Hadis-i Erbaîn*, Atıf Efendi Ktp. 2282, 2a..

¹² Hibrî, eserine yazdığı geniş önsözde Arap, Acem ve Rum diyarlarında zuhur eden bir çok âlimin kırk hadis konusunda eserler meydana getirdiklerini bildirdikten sonra konu hakkındaki görüşlerini şu ifadelerle ortaya koymuştur: "Bu abd-i fakir pür tak-sir Abdurrahman b. Hasan Hibrî de bu hadisi daima hatırında tutarak onlara uymuş

Hasan b. Nasûh el-Bosnevî (ö. 1133/1720'den sonra)¹³ gibi zevat buna binâen birer kırk hadis mecmuası derlediklerini eserlerinin başında ifade etmişlerdir.

4. Okuyanların hayır duasını almak, hatalarına keffâret sayılmak ve amel edilmesini temin etmek

Bazı kırk hadis müelliflerinin vefatından sonrası için sadaka-i câriye olarak bir eser bırakıp okuyanların sürekli hayır duasını almak maksadıyla eser te'lif ettikleri görülmektedir. Geçmişte yaşadığı kusurlu hayatına pişman olup tevbe ettikten sonra işlediği hatalara ve günahlarına keffâret olması ümidiyle kırk hadis derleyen kimseler de görmek mümkündür. Yine başkalarına dînî yaşantılarında kolaylık olsun ve amel etsinler diye eser yazanlar olmutur.¹⁴

5. Hocasının, bir arkadaşının veya dostlarının arzusunu yerine getirmek

Kırk hadis derleme gerekçelerinden biri de hocasının veya bir dostunun arzusunu yerine getirme gayretidir. Hoca, liyakatli gördüğü talebesine bu konuda bir çalışma yapmasını emretmekte, talebenin de buna müsbet cevap vermesiyle bu türden eserlerin te'lif edildiği görülmektedir. Hocanın yerini bazan bir arkadaşın veya arkadaş gurubunun aldığı da vâkîdir. Müellif bu arzuları geri çevirmez ve yaptığı çalışma ile bir kırk hadis te'lif eder. Hamî-düddin el-Aksarâyî (ö. 815/1412)¹⁵ Hasan b. Nasûh el-Bosnevî (ö. 1133/1720'den sonra),¹⁶ İsmail Hakkı el-Bursevî (ö. 1137/1725),¹⁷ Akkirmânî (ö. 1174/ 1760),¹⁸ Muhammed el-İspirî (ö.

---

olmak için eslâfın eserlerinden birini tercüme etti." Bkz. *Riyâzu'l-ârifin*, Süleymaniye ktp. Fatih blm. 713, vr. 2^a.

¹³ Hasan b. Nasûh el-Bosnevî ulemâyı kırk hadis derlemeye sevk eden hadisin rivayetlerinin çokluğuna işaret edip bunlardan iki tanesine temas ettikten sonra kendisini buna sevk eden sebeple ilgili olarak şunları söylemektedir: "Ulemâ bu babda sayısız eser meydana getirmiştir. Hal böyle olunca bir kırk hadis derleme konusunda ulemâyâ tabî olmak için istihare yaptım. Bir de Hz. Peygamber'in "... Burada bulunanlar bulunmayanlara ulaştırırsın. " hadisi sebebiyle bu derlemeyi yaptım. " Bkz., *Hadis-i erbain*, Süleymaniye ktp. İzmir blm. 93, vr. 1^b-2^a.

¹⁴ Bkz. Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, s. 12. vd.

¹⁵ el-Aksarayî, çok kısa tuttuğu önsözde sulehâdan bir dostunun istemesi üzerine onu kırmayıp eserini derlediğini bildirmiştir. Bkz. *Şerhu Hadis-i Erbaîn*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud İm. 569, vr. 2^a.

¹⁶ el-Bosnevî, ikinci kırk hadis derlemesinin çok kısa tuttuğu önsözünde bir dostunun isteğini yerine getirmek için kırk hadis derlediğini söyler. Bkz. *Hadis-i Erbaîn*, Süleymaniye Ktp. İzmir blm. 93, vr. 10^b-11^a.

¹⁷ el-Bursevî, oldukça hacimli olan eserini Hafız Ali Kastamonî'nin kendisine bir mektup yazarak en-Nevevî'nin ö. 676/1277) kırk hadisini Türkçe olarak şerh etmesini istemesi üzerine eserini te'lif etmiştir. Bkz. *Şerhu Hadis-i Erbaîn*, Süleymaniye Ktp. Hamidiye blm 321, vr. 1^b-2^a.

1194/1780)¹⁹ ve Abdülazîz Ahmed'in (ö. 1281/1864)²⁰ kırk hadis çalışmalarının hareket noktasında bu türden gerekçelerin yattığı bilinmektedir.

6. Bir konuyu aydınlatmak veya o konunun önemine dikkat çekmek

Yapılan pek çok çalışmada temel amacın bir konu hakkında bilgi vermek veya insanların değişik konulara dikkatlerini çekmek olduğu bilinen bir gerçektir. Birçok kimse bu hususa bir kırk hadis mecmuası derlemek suretiyle katkıda bulunmuştur. Osmanlı ulemâsı arasında da bu amaçla kırk hadis çalışması yapan müelliflerin varlığı bilinmektedir. Taşköprüzâde (ö. 1030/1620) Hz. Peygamber'in mizahî yönüne dair rivayetler derlemiş ve Hz. Peygamber'in mizahundan örnekler sunmuştur. Yine Müstakimzâde (ö. 1202/1788) Arapları sevme ve hüsn-ü hat, Hanîf İbrahim Efendi (ö. 1189/1775) de ok atma ve güzel yazı yazmanın fazileti konusunu aydınlatan ve bu hususların önemine dikkat çeken kırk hadis çalışmaları meydana getirmişlerdir.

7. Yönetimin ve yöneticinin önemine vurgu yapmak, devlet başkanı veya bir başkası tarafından görevlendirilmiş olmak

150

Bazı kırk hadis derleyicileri yaşadıkları dönemdeki yöneticilerin belli konulara dikkatlerini çekmek için bu işe giriştikleri görülmektedir. Az da olsa bu nitelikte çalışmalar yapılmıştır. Son devir âlimlerinden Ömer Ziyâeddin Dağistânî'nin (ö. 1339/1920)²¹ **Hadis-i erbain fi hukûki's-selâtin** isimli eserinde bunu görmek mümkündür. Bazan da devrin padişahu veya önde gelen bir devlet adamı itimad ettiği kimselere kırk hadis derleme veya tercüme etmesi için görev vermektedir. Taşköprü-zâde (ö. 1030/1622) **Miskiyetül-hitâm** isimli kırk hadis çalışmasını III. Ahmed'in (ö. 1149/1736) isteğine binâen Farsçadan tercüme etmeye başla-

¹⁸ Aktırmanî, sünnete uyma ve bid'atlerden sakınma hususunda titiz davranan bir talebesinin arzusunu yerine getirmek için eserini yazdığını söyler. Bkz. *Şerhu Hadis-i Erbaîn*, Süleymaniye Ktp. Mihrişah bm. 63, vr. 2^a

¹⁹ el-İspirî, Hz. Peygamber'in sünnetine temessükü zirvede olan bir dostunun arzunu emir kabul ederek İmam Birgivî'nin (ö. 981/1573) kırk hadisine güzel bir şerh yazmıştır. Bkz. *Şerhu Hadis-i Erbaîn*, Sleymaniye Ktp. H. Hayri-H. Abdullah blm. 152, vr. 1^{a-b}.

²⁰ Bkz. Abdülaziz Ahmed, *Şehu Hutabî'l-Erbaîn*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa blm. 540, vr. 24^b.

²¹ Ömer Ziyâeddin Efendi'yi bu kırk hadisi derlemeye sevk eden saik her ne kadar Hz. Peygamber'in şefaatine erebilme arzusu ise de o özellikle zamanında yaşadığı Sultan II. Abdülhamid Han'a karşı gerçekleştirilen baş kaldırıları yatıştırırmayı ve idareci ile idareciliğin önemini vurgulamayı da hedeflemiştir. Bkz. *Hadis-i erbaîn fi hukûki's-selâtin*, s. 4-5.

mış, ancak eserin aslını sıhhatli bulmadığı için yeniden düzenleyerek ve şekillendirerek tercüme etmiştir.²²

8. Yöneticilere ve önde gelen devlet adamlarına ithaf edilmek

Kırk hadis derleyicileri arasında bu maksatla eser te'lif eden çok kimse bulunmaktadır. Bunu yapanlar genellikle bir beklenti ile böyle bir teşebbüste bulunurlar. Ancak iyi niyetle eserini bir devlet büyüğüne veya önemli bir şahsiyete takdim eden ve ithaf eden kimseler de çoktur. Sadece böyle bir gelenek olduğu için eserini ithaf edenler de bilinmektedir. Özellikle hadis ilimine çok ilgi duyan sultan III. Ahmed'e (ö. 1149/1738) hadislerle ilgili pek çok eser takdim edilmiş veya ona ithaf edilmiştir. Kırk hadislerin bunlar arasında özel bir önemi bulunmaktadır. Abdullah b. Mehmed b. Şabanzâde (ö. 1120/1708),²³ Hasan b. Nasûh el-Bosnevî (ö. 1133/1720'den sonra),²⁴ ve Hikmeti (ö. 1143/1730)²⁵ gibi Osmanlı müelliflerinin kırk hadis çalışmaları bunlardan sadece birkaçıdır.

9. İlgi duyulan bir konuda zevk için kırk hadis derlemek

Bazı kimseler de ilgi duydukları veya merak ettikleri herhangi bir konuyla ilgili araştırmalara girmiş ve zevk için kırk hadis derlemişlerdir. Bunun tipik birtakım örnekleri vardır. Müstakimzâde (ö. 1202/1788) **Asâr-ı adîde** isimli kırk hadis derlemesini birden kırka kadar her rakamı ilgilen-

²² Kemaleddin Mehmed Taşköprüzâde, eserine yazdığı uzun önsözde "Sebeb-i te'lif-i risâle" şeklinde bir başlık açmış ve te'lif gerekçesi hakkında bilgi vermiştir. Dediğine göre, Sultan III. Ahmed bir gün bir hizmetlisi aracılığıyla kendisine Farsça rübâilerle te'lif edilmiş ve Hz. Ali'nin faziletlerini içeren bir kırk hadis derlemesi ileterek bunu Türkçe'ye tercüme etmesini istemiştir. Taşköprüzâde, -kendi ifadesine göre- hadis ilmindeki liyâkatsizliğine rağmen padişahın ricasını geri çeviremediği için eseri tercüme etmiştir. Bkz. Taşköprüzâde, *Hadis-i Erbaîn Tercümesi*, Süleymaniye Ktp. Fatih blm. 5427, vr. 173^b.

²³ Şabanzâde, eserini hadis ilmine büyük ilgisi, sevgisi ve desteği bulunan Sultan III. Ahmed'e takdim etmiştir. Bkz. *Ahsenü'l-haber min kelâmi Seyyidi'l-beşer*, Süleymaniye ktp. Hacı Beşir Ağa blm. 112, vr. 2a.

²⁴ Hasan b. Nasûh, Hz. Peygamber'in şefaatine nail olma ümidiyle kaleme aldığı kırk hadis derlemesini bitirdikten sonra bir çok özelliklerinden övgü ile bahsettiği Vezir Kaymakam Mustafa Pa-şaya ithaf etmiştir. Bkz. *Hadis-i erbaîn*, Süleymaniye ktp. İzmir blm. 93, vr. 2^a-^b.

²⁵ Hikmeti, kırk hadis derleyen her Osmanlı âliminin yaptığı gib bu konuda hareket noktası kabul edilen hadisin bir rivayetini verdikten sonra eserini te'lif gerekçesi hakkında şunları söylemektedir: "Bu abd-ı senâkâr hâlisu'l-bal mânend-i muvrî zaif-ü bî mecal, hazret-i şehriyâr-i âli tebâruk-i iftitâh-ı devlet ve sabahu'l-hayr saltanatlarında bu ilm-ü din ve ilm-ü hâle müteallik cevâhir-i ze-vâhir-i nefise-i ehâdis-i erbaini cem ve intihâb ve zikr-i cemil ve duâ-yi hayrlarına nam-ı nâmilerine te'lif-i kitab-ı müstetâb idüp ol Süleymânü'z-zemân ve zill-i yezdân ve şeref-i bahş-ı tahtgâh-ı kevn-ü mekân ve padişâh-ı ins-ü cânn hediyye-i nemle mesabesinde ihdâ eyledi." Bkz. *Tercüme-i Hadis-i erbaîn*, Süleymaniye ktp. Reşid Efendi blm. 135, vr. 2^b-3^a.

diren ve içeren bir hadisi bulmak ve nakletmek suretiyle oluşturmuştur. Yine onun **Tuhuru's-selâm** isimli kırk hadis çalışması, içinde hiç noktalı harf bulunmayan hadislerden derlenerek meydana getirilmiştir. Hanîf İbrahim (ö. 1189 /1775)de kırk hadis derlemelerinden birinde sadece iki kelimeden oluşan hadisleri almış ve bunları şerh etmiştir.

10. **Hastalıktan kurtulmaya ve şifâyâb olmaya vesile olmak**

Kırk hadis derlemeleri arasında derlenen mecmuanın hastalıktan kurtulmaya vesile olması şeklinde bir amaçla te'lif edilenleri ile de karşılaşılmaktadır. Müellif bunu te'lif etmekle hasta olan kendisinin veya yakınlarından birinin iyileşmesini istemekte ve duâ edilmesini beklemektedir. Akkirmânî (ö. 1174/1760) **Şerhu Hadis-i erbain** isimli çalışmasını kendisinin yakalandığı bir hastalıktan kurtulmasına vesile olması için te'lif etmiştir.²⁶

Bütün bunlar yanında ayrıca Muhammed Himmâtzâde (ö. 1175/1761) gibi talebelerin ezberlemelerine yardımcı olmak ve buna teşvik etmek, İshak Hocası Ahmed Efendi (ö. 1120/1708), Esad b. Mustafa Köprülüzâde (ö. 1139/ 1726), Mustafa Dâyezâde (ö. 1161/1748) gibi ahirette faydasını görmek ve Âlî (ö. 1008/1600) gibi yazdığı birçok eser arasında bir de kırk hadis bulunmasını arzulamak gibi maksatlarla kaleme alınan kırk hadisler bulunmaktadır. Hiçbir maksat belirtmeden bu alanda eser bırakan müelliflerin sayısı da oldukça kabarıktır. Vehbî (ö. 1149/1736) gibi müelliflerin kırk hadislerini de buna örnek olarak göstermek mümkündür.

²⁶ Akkirmânî, çalışmasının başında bir öğrencisinin kendisinden el-Birgivi'nin yarım bıraktığı kırk hadis şerhini tamamlamasını istemesi üzerine eserini kaleme aldığını belirtmiştir. Eserin sonunda ise yakalandığı hastalıktan kurtulmaya vesile olması ve Hz. Peygamber'in şefaatine erebilme ümidini dile getirmiştir. Bkz, *Şerhu Hadis-i Erbain*, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Blm. 63, vr. 142a.